

Wandeling op het Goudse Heempad

Uit de serie

Groenwandelingen in Gouda

1

Wandeling op het Goudse Heempad

Uit de serie
Groenwandelingen in Gouda

colofon

tekst: Cyclus **lay-out:** Studio Steenbergen Bno **foto's:** A.J.N. van Kleinwee en Studio Steenbergen Bno
illustraties: uit het boekje Heemparkwandelingen in Amstelveen (ingekleurd door Studio Steenbergen Bno)
en illustraties van stichting Veldwerk Nederland **uitgave:** Cyclus en gemeente Gouda

Het Heempad is ieder seizoen de moeite waard

In dit boekje wordt het Goudse Heempad beschreven dat ligt tussen de Bloemendaalseweg en de Prinsessenflats aan de Ridder van Catsweg. In dit ruim 3 hectare grote gebied groeien tal van inheemse planten in verschillende landschapselementen.

De route van het boekje begint bij het infocentrum "Heempad". Dit informatiecentrum vindt u aan de zijkant van de Marianneflat midden in het gebied. Via het eerste deel van het Heempad loopt u langs akkerflora, zoomplanten, vijvers, natuurlijke oevers, moeras, dijkes en schraalgraslandjes. Ook de achterzijde van de Louiseflat heeft een natuurlijke inrichting van natuurlijke oevers, zoomplanten en schrale graslandjes. Als u weer terug bent op het eerste deel kunt u uw wandeling voortzetten bij het infocentrum.

Vorbij het infocentrum heeft u de keus rechtdoor te lopen naar de grote cirkelvormige kikkerpoel, of rechtsaf over de houtkade. Beide elementen gaan weer over in het tweede deel van het Heempad tot aan de Burgemeester van Reenensingel.

Op de plattegrond kunt u de verschillende onderdelen van het Heempad vinden. Per onderdeel worden de verschillende planten beschreven en verduidelijkt met een foto of tekening. Het Heempad is ieder seizoen de moeite waard om te bezoeken.

In het boekje zijn lijsten opgenomen van waargenomen vogels, vlinders, libellen en paddestoelen. Op de achterflap kunt u uw eigen waarnemingen opschrijven.

Wij wensen u een leerzame en leuke wandeling toe.

Mei 1983

Herziene druk augustus 1997

Onherziene druk september 2001

Herziene druk augustus 2004

Geheel herziene druk juni 2006

Geheel herziene druk april 2011

De gulden sleutelbloem 15

Vijver- en moeraswaterplanten 26

Wilde kamperfoelie 54

Ook dagvlinders bij het Heempad 60

inhoud

EERSTE DEEL HEEMPAD

Akkerflora	4
Stinse- en zoomplanten	8
Schraalgrasland of blauwgrasland	22
Vijver- en moeraswaterplanten	26
Dijkbegroëing	36

TWEEDE DEEL HEEMPAD

Stinse- en zoomplanten	40
------------------------	----

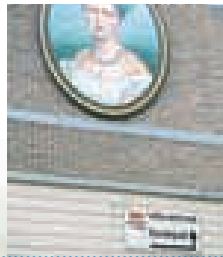
OOK OP HET HEEMPAD

Bomen en struiken op het Heempad	50
Paddestoelen	58
Vogels	59
Dagvlinders	60
Libellen	61

Register planten- en bomennamen	62
---------------------------------	----

Plattegrond	64
-------------	----

DE ROUTEBESCHRIJVING

De route in dit boekje begint bij de het infocentrum van het Heempad. (Deze bevindt zich

rechts van de prinses Marianneflat). Direct aan uw linkerhand bevindt zich tussen de twee hoofdpaden ingeklemd de akker met de akkerflora.

Eerste deel Heempad Akkerflora

Vele tientallen jaren geleden waren akkers opvallende bloemrijke elementen in het landschap. De planten die voor een uitbundige kleurenpracht zorgden waren meestal niet de eigenlijke akkergewassen, maar de er tussen groeiende onkruiden. Zij worden dan officieel akkeronkruiden genoemd. Hiermee worden die plantensoorten bedoeld die van nature, dus buiten de wil van de akkerbouwer om, de akkergewassen vergezellen. Het zijn veelal één- of tweejarigen planten.

Omdat zij voedsel, water en licht aan de akkers onttrekken, beconcurreren zij de gewassen van de boer. Het is dan ook hoofdzakelijk om die reden dat zij door hem worden bestreden. Voorheen gebeurde dat bestrijden met mechanische middelen: eeuwenlang alleen met behulp van de hak, schoffel, eg en ploeg. Sinds enige tientallen jaren wordt de bestrijding echter grotendeels uitgevoerd met behulp van chemische middelen. Bovendien werden betere methoden ontwikkeld om het zaaizaad te zuiveren van ongewenste zaadsoorten.

Voor het infocentrum 'Heempad' ligt een kleine akker waar in juni en juli uitbundig akkerplanten bloeien.

PLANTEN IN DIT GEDEELTE

- 1 klaproos
- 2 korenbloem
- 3 kamille
- 4 pekbloem
- 5 wilde ridderspoor
- 6 bolderik
- 7 gele ganzenbloem

1

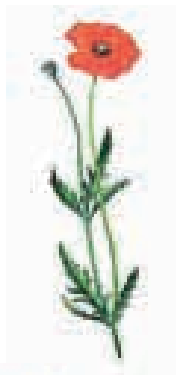
akkerplant

juni-aug

klaproos

De papavers of klaprozen hebben vaak grote bloemen die afzonderlijk staan aan het einde van een lange stengel. De bloemen geuren niet en bevatten ook geen nectar, maar de fel scharlakenrode kleur ervan trekt vele insecten aan. Dit is ook nodig, want uit proeven is gebleken dat de bloemen niet door het eigen stuifmeel kunnen worden bevrucht.

2

akkerplant

juni-aug

korenbloem

De korenbloem met zijn helderblauwe bloemen is altijd een geliefde veldbloem geweest, ook al trad hij vroeger plaatselijk massaal op als onkruid in graanvelden. In de tuin komt men hem in diverse kleurvarianten als sierplant tegen. In de natuur is de soort door de intensieve onkruidbestrijding niet meer zo talrijk als vroeger.

3

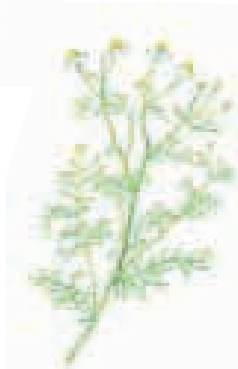
akkerplant

juni-aug

kamille

De diverse kamillesoorten zijn niet altijd even gemakkelijk uit elkaar te houden. De hier groeiende soort is de reukloze kamille. Van de als artsenij- en theeplant belangrijke echte kamille onderscheidt de reukloze kamille zich behalve door het ontbreken van de echte kamillegeur, vooral door de half-bolvormige gevulde hoofdjes. Bij de echte kamille is dit kegelvormig en hol.

4

akkerplant

juni-aug

pekbloem

De pekbloem heeft zijn roze bloemen op slanke stengels. Onder elk bladoksel vindt u een duidelijk voelbare lijmring. Deze ring wordt beschouwd als een middel om te beletten dat kleine insecten naar boven klimmen om van de nectar te snoepen zonder voor de bestuiving te zorgen.

juni-aug

akkerplant

5

wilde ridderspoor

Deze plant draagt zijn fraaie donkerblauwe bloemen op zeer fragiele stengels. De bloemen worden bestoven door hommels en vlinders. Zijn Nederlandse naam is terug te voeren op een recht omhoog staand nectarspoor.

juni-aug

akkerplant

6

bolderik

De bolderik is een hoge plant die steun moet hebben van de graanhalmen. Hij kan nauwelijks op eigen benen staan en gaat bij slecht weer snel legeren. De bolderik was vroeger een zeer algemeen en door zijn giftige zaden gevreesd onkruid in korenvelden.

juni-aug

akkerplant

7

gele ganzelbloem

De gele ganzelbloem is een lage tot middelhoge blauwgroene en iets vlezige onbehaarde zomer- en herfstbloeiër. De plant heeft als bijnaam de 'Vonkelaar' door zijn vlammeende gele bloemhoofdjes. Destijds een gevreesde onkruidenplant.

In sommige streken gaven de akkers vaak veel meer gele ganzelbloemen dan het verbouwde gewas te zien, wat ook tot uiting komt in de Duitse naam 'Wucherblume' (woekerbloem).

 Via het tweede pad aan je linkerhand loop je langs het stukje akkerflora zo het eerste gedeelte van het Heempad op met de Stinse- en zoomplanten. Zie ook de plattegrond achterin.

Erste deel Heempad

Stinse- en zoomplanten

Langs het eerste deel Heempad treffen we in het voorjaar onder de struiken en bomen veel verwilderde bosgewassen aan.

Later in het seizoen worden deze plekken weer ingevuld door de zoomplanten. Zoomplanten groeien graag in de schaduw/half schaduw van bosranden en langs en onder struiken.

PLANTEN IN DIT GEDEELTE

8	speenkruid	27	gele dovenetel
9	lenteklokje	28	maagdenpalm
10	sneeuwkllokje	29	vrouwenmantel
11	voorjaarshelmbloem	30	knikkend nagelkruid
12	longkruid	31	geel nagelkruid
13	groot hoefblad	32	grote bosaardbei
14	liebevrouwebedstro	33	bosandoorn
15	Italiaanse aronskelk	34	guldenroede
16	wilde hyacint	35	moeraswolfsmelk
17	daslook	36	eikvaren
18	knikkende vogelmelk	37	wijfjesvaren
19	gewone vogelmelk	38	mannetjesvaren
20	stengelloze sleutelbloem	39	hangende zegge
21	gulden sleutelbloem	40	hop
22	slanke sleutelbloem	41	bosgierstgras
23	hondsdrif	42	koningskaars
24	zenegroen	43	zwarte toorts
25	veelbloemige salomonszegel		
26	dagkoekoeksbloem		

Stinse- en zoomplanten / eerste deel Heempad

8

stinse-/ zoomplant

febr-mei

speenkruid

Het speenkruid is een echt voorjaarsplantje. Het bloeit met gele boterbloemachtige bloemen van februari tot mei. De plant heeft ondergrondse wortelknolletjes. Aan deze knolletjes, die op spenen lijken, dankt het plantje zijn naam.

9

stinse-/ zoomplant

febr-mei

10

stinse-/ zoomplant

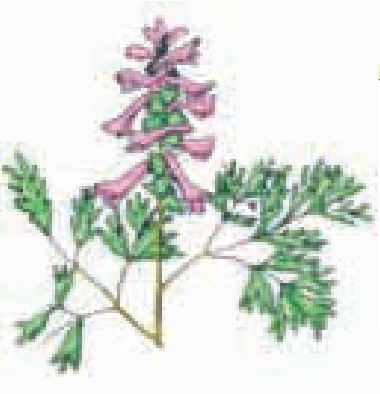
jan-mrt

lenteklokje

Op enkele plekjes op het Heempad staan onder de struiken kleine groepjes van het lenteklokje. Ze lijken op het eerste gezicht veel op het sneeuwklokje, maar de bloem van het lenteklokje is breder en op ieder bloemdekblaadje zit een groene vlek.

sneeuwklokje

In de meeste tuinen is het sneeuwklokje de eerste plant die bloeit. De bij ons in de natuur voorkomende sneeuwklokjes zijn alle ooit verwilderd. Oorspronkelijk is het sneeuwklokje een Zuid- tot Zuidoost Europese plant.

mrt-april

stinse-/ zoomplant

11

voorjaarshelmbloem

De bloem lijkt sterk op een vogeltje. Zo heeft de plant verschillende bijnamen, zoals het vogeltje of vogeltje-op-de-kruk, om er maar enkele te noemen. Planten die in het vroege voorjaar uit een knol of bol tevoorschijn komen noemt men dan ook wel voorjaarsgeofyten. In het bos maken ze gebruik van de periode dat er geen bladeren aan de bomen zitten en het licht de bosbodem volop kan bereiken.

mrt-april

stinse-/ zoomplant

12

longkruid

Vroeger werd het longkruid als een geneeskrachtige plant beschouwd. Men vergeleek de vlektekening van de bladeren met longen en volgens de signatuurleer betekende dit dat de plant tegen longziekten zou helpen.

De bloemen (maart-april) zijn zowel rood als paarsblauw. Dit verschil wordt veroorzaakt door verschil in zuurgraad van het celvocht in de bloemen. Bij jonge bloemen is het celvocht zuur en zijn de bloemen rood. Bij oudere bloemen is het celvocht basisch of neutraal en dit veroorzaakt de blauwe kleur.

mrt-april

stinse-/ zoomplant

13

groot hoefblad

Reeds vroeg in het voorjaar (maart-april) komen aan de oever van het Heempad de langwerpige grote bloeiwijzen van het groot hoefblad tevoorschijn. Na de bloeiwijzen verschijnen de bladeren, die breed kunnen worden. De kruipende wortelstok van de plant houdt de slappe oevers vast en voorkomt erosie.

14

stinse- / zoomplant

mei-juni

lievrouwebedstro

Als bodembedekkend plantje staat hier lievrouwebedstro dat bloeit in mei en juni met witte bloempjes in platte, vertakte trossen. Het is een prima bodembedekker die in donkere hoeken goed groeit, op buitenplaatsen is aangeplant en daar ook verwilderd. Vroeger werd het in kinder-bedjes gelegd om de slaap te bevorderen, maar ook werd het om zijn zoete geur gebruikt in de linnenkast. Het werd ook in bowl (meiwijn) gebruikt, maar teveel ervan veroorzaakt hoofdpijn.

15

stinse- / zoomplant

april-juni

Italiaanse aronskelk

De pijlvormige bladeren verschijnen vroeg, met zachte winters al in januari. De bloemkolven zijn omgeven door een wit schutblad en bloeien van april tot juni. De bloemkolf bestaat voor het onderste gedeelte uit vrouwelijke bloemen, die eerder bloeien dan de erboven liggende mannelijke bloemen. De bloemkolf is tevens een val voor kleine motmugjes. De aasgeur, die vanuit de knots wordt verspreid, lokt de insecten. Via het gladde schutblad tuimelen ze in het binneste van de ketel. Een soort fuik van versperrende haren zorgt ervoor dat ze er niet uit kruipen. Op de bodem van de ketel vinden de insecten nectarhoudend water. Zodra de mannelijke bloemen zijn bestoven met stuifmeel van een andere plant, verwelkt het schutblad en de insecten zijn weer vrij. Nu kunnen zij op hun beurt de rijpe mannelijke bloemen van een andere plant bestuiven. Dit is een wel erg ingewikkelde manier om kruisbestuiving te voorkomen. Na de bevruchting vormen de bessen zich, die in de herfst rood zijn. De hele knolplant is giftig.

16

stinse- / zoomplant

april-mei

wilde hyacint

Deze fraaie, donkerblauw bloeiende voorjaarsplant vinden we hier in kleine groepjes tussen de struiken. De bloeistengels zijn aan de voet omgeven door lange, smalle, wortelstandige bladeren. De bloemtros hangt naar één kant over.

april-mei

stinse-/ zoomplant

17

daslook

Dit kleine knolgewas bloeit in het voorjaar (april-mei) met grote, zuiver witte bloemen. Door die bloemen (vaak zijn grote oppervlakten met daslook bedekt) valt de daslook op, maar ook door de ui-achtige geur die de bloemen verspreiden. In Nederland is de daslook beschermd.

april-mei

stinse-/ zoomplant

18

knikkende vogelmelk

Het knikkende vogelmelk staat hier dichtbij het gewone vogelmelk aangeplant. De van binnen witte en van buiten groene bloemen staan in een tros die naar één zijde is gekeerd: knikkend. Dit bolgewasje wordt 20-50 cm hoog. De bloeitijd is april-mei. De natuurlijke groeiplaatsen zijn bossen, buitenplaatsen en landgoederen.

mei-juni

stinse-/ zoomplant

19

gewone vogelmelk

De lange, smalle blaadjes van dit bolgewasje staan midden in de winter al boven de grond. Midden over het blad loopt een witte streep. Van mei tot juni bloeit de plant met een schermachtige bloeiwijze. De verblindend witte sterbloemen sluiten zodra het even bewolkt is. De vogelmelk is een in Nederland beschermde plant.

20

stinse-/ zoomplant

april-mei

stengelloze sleutelbloem

De drie soorten sleutelbloemen die bij ons in het wild voorkomen zijn in Nederland beschermd.

De stengelloze heeft maar één bloempje op elke steel. De andere twee soorten hebben duidelijk een lange steel met een bloemtros. De gulden sleutelbloem (nr. 21) groeit dichtbij de slanke sleutelbloem (nr. 22).

We kunnen nu heel gemakkelijk het verschil zien tussen beide soorten.

23

stinse-/ zoomplant

mrt-juni

hondsdrif

Deze algemeen voorkomende plant, die langs heggen, in kreupelhout, op bouwland en ruigten groeit, heeft zich hier op enkele plekken spontaan gevestigd. Het is een plant die, evenals brandnetels, graag groeit op stikstofhoudende grond. Dat komt goed uit, want een fijngevreven hondsdrifblad helpt tegen brandneteljeuk.

Na de bloei in maart-juni vormt de plant talrijke, bovengrondse uitlopers. De bloeistengel is opgericht, met paarsblauwe bloemen in kransen. De bladeren zijn niervormig tot rond.

21

gulden sleutelbloem

22

slanke sleutelbloem

mei-aug

stinse- / zoomplant

24

zenegroen

Het woord 'zene' wil zeggen: altijd. Het zenegroen treffen wij namelijk het hele jaar groen aan. Het is dan ook een goede bodembedekker. In tuinen ziet men de plant vaak langs gazonranden en paden. De mooie blauwe lipbloemen (van mei tot augustus) en het groene blad geven een heel mooi effect.

In het wild treft men de plant aan op grazige, vochtige gronden, vooral op schaduwrijke plekken.

mei-juni

stinse- / zoomplant

25

veelbloemige salomonszegel

De salomonszegels hebben een dikke, vlezige, kruipende, witte wortelstok, waarmee de plant de winter doorkomt. De scheuten die zich vormen, sterven in de herfst weer af en laten op de wortelstok een zegelvormige afdruk achter, waaraan de plant zijn Nederlandse naam dankt.

26

stinse-/ zoomplant

mei-dec

dagkoekoeksbloem

Deze vochtminnende plant groeit graag tussen kreupelhout en in loofbossen, maar ook op vochtige hooilanden.

De dagkoekoeksbloem bloeit van mei tot december met rozerode bloemen; de insecten komen niet op de geur, maar op de bloemkleur af. Op de plant vindt men vaak het in de volksmond koekoeksspuug genoemde schuim dat de larve van de schuimcicade omgeeft.

27

stinse-/ zoomplant

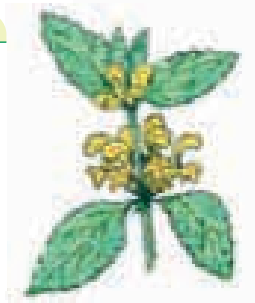
april-mei

gele dovenetel

Deze geel bloeiende, lipvormige plant groeit graag op humusrijke bosgrond, in hakhout en langs heggen. Bij te veel schaduw komt de plant niet tot bloei. De gele dovenetel wordt veel aangeplant als bodembedekker.

Zoals hier is een vorm met licht gevlekte bladeren gebruikt. De niet-bloeiende stengels die aan het uiteinde wortels vormen kunnen meters lang worden.

28

stinse-/ zoomplant

april-mei + okt

maagdenpalm

De bodembedekker die onder de hazelaars staat is de maagdenpalm. Deze beschermde plant kan zeer veel schaduw verdragen en is daarvoor onder struiken en bomen een uitstekende plant. Ook wordt de plant veel gekweekt als tuinplant. De apart staande blauwe bloemen verschijnen van april tot mei en vaak ook in oktober voor de tweede bloei. De plant is groenblijvend: in de winter blijven de donkergroene, leerachtige bladeren zitten.

29

stinse-/ zoomplant

mei-sept

vrouwenmantel

Dit is een schaduwplant, die voorkomt in vochtige bossen en langs bospaden. De kleine geelgroene bloemen bloeien van mei tot september in grote pluimen. De naam 'vrouwenmantel' heeft betrekking op de bladvorm die doet denken aan de mantels zoals die staan afgebeeld op oude schilderijen.

Aan de bladtanden bevinden zich waterspleten, waaruit druppels-gewijs water kan worden afgescheiden. Soms is dit zoveel dat er een prachtige waterparel in het midden van het blad ligt.

mei-sept

stinse-/ zoomplant

30

knikkend nagelkruid

Het knikkend nagelkruid staat graag op vochtige, schaduwrijke plaatsen. De bleekoranje bloemen bloeien van mei tot september. De bloemen worden vooral door hommels bestoven. De wortels met een kruidnagelgeur zijn zwak giftig en waren vroeger een probaat middel tegen de meest uiteenlopende kwaaltjes. De vruchten waaraan de plant zijn Nederlandse naam dankt doet denken aan nageltjes. De zaden worden verspreid doordat de vruchten in kleding of dierenvachten blijven hangen.

mei-sept

stinse-/ zoomplant

31

geel nagelkruid

Geel nagelkruid is een algemeen voorkomende plant die zich vaak ophoudt op plaatsen zoals bossen, hagen en in kreupelhout. De bloemen zijn rechtopstaand en geel en de kelkblaadjes zijn na de bloei teruggeslagen. De bloeitijd is van mei tot september.

mei-juni

stinse-/ zoomplant

32

grote bosaardbei

De grote bosaardbei lijkt nogal op het ons al bekende bosaardbeitje, maar is over het algemeen grover. De planten zijn dikwijls tweehuizig, wat wil zeggen dat vrouwelijke en mannelijke bloemen op verschillende planten voorkomen. Treffen we planten aan die nooit vruchten dragen, dan hebben we met een mannelijk exemplaar te maken. De plant is niet bestand tegen grote temperatuurverschillen en vooral niet tegen nachtvorst in het late voorjaar.

33

stinse- / zoomplant

juni-sept

bosadoorn

Deze plant komt voor in bossen en heggen, vaak in grote groepen. De kruipende wortelstok vormt namelijk lange uitlopers waaruit de bloemstengels zich ontwikkelen. Ook langs het Heempad komt deze soort voor in een groep die ieder jaar groter wordt. De donkerrode bloemen bezitten een prachtig honingmerk, waardoor de insecten de ingang van de bloem kunnen vinden. De bloeitijd is van juni tot september.

34

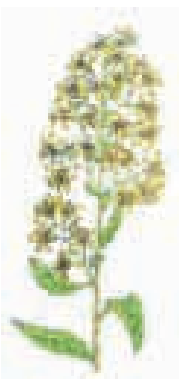
stinse- / zoomplant

juli-okt

guldenroede

Deze weinig eisende plant komt voor in bossen, op zandgronden, op spoordijken en heidevelden. Hij wordt ook als sierplant in tuinen gebruikt. De guldenroede is een overblijvende plant. Hij bloeit met gele bloemkorfjes en gele straalbloempjes van juli tot oktober.

35

stinse- / zoomplant

mei-juni

moeraswolfsmelk

Deze moerasplant staat een beetje verscholen tussen het struikgewas, langs de waterkant. Maar eenmaal in bloei (mei-juni) vallen de grote, gele bloemen direct op. De één meter hoge plant bevat een giftig, wit melksap, zoals trouwens alle wolfsmelken, dat tegen wratten schijnt te helpen. De naam 'wolfsmelk' is ontleend aan het branderige en bijten-gevoel dat dit melksap veroorzaakt.

36

stinse- / zoomplant

n.v.t.

eikvaren

De 's winters groenblijvende eikvaren komt algemeen voor in de duinen en bossen, vooral aan de voet van bomen. Ook zie je ze op boomstronken en in knotwilgen.

De eikvaren wordt gekenmerkt door de grote, ronde, onbedekte hoepjes van sporendoosjes die in juli-september rijp zijn. De wortelstok smaakt zoet en werd vroeger als geneesmiddel gebruikt.

De plant werd in de volksmond ook wel engelzoet genoemd.

n.v.t.

stinse-/ zoomplant

37

wifjesvaren

In april komen de opgerolde bladeren tevoorschijn. De vaak meer dan een halve meter lange bladeren zijn fijn geveerd. De wifjesvaren is onder andere te herkennen aan de langwerpige, vaak haakvormige sporenhooftjes, die als een komma tegen de onderkant van het blad aan liggen. Niet alle bladeren hebben deze sporenhooftjes: ze zijn alleen bij de vruchtbare bladeren te vinden.

n.v.t.

stinse-/ zoomplant

38

mannetjesvaren

Deze varen lijkt veel op de wifjesvaren. Bij de mannetjesvaren zijn de veren minder fijn verdeeld. Ook de sporendoosjes zijn anders: bij de mannetjesvaren zijn ze rond met een niervormig dekvliesje. De varen komt o.a. voor langs slootkanten en in bossen.

Varens waren vroeger vaak het onderwerp van bijgelovige zaken en tovenarij. Zo dacht men dat als je de sporen van varens 24 uur na het oogsten in je schoenen deed, je er onzichtbaar van werd. Mocht u iemand tegen het lijf lopen die u niet ziet, dan weet u hoe het komt.

mei-juli

stinse-/ zoomplant

39

hangende zegge

De hangende zegge is de grootste soort van zijn geslacht; hij kan namelijk tot één meter hoog worden. De hangende zegge is goed herkenbaar aan de voor een zegge tamelijk brede bladeren. Deze zijn aan de onderzijde blauwgroen en aan de bovenzijde licht- tot donkergroen.

Zoals elke zegge heeft de plant een driekantige stengel. De bloeitijd is van mei tot juli. Deze zeldzame plant komt voor in vochtige bossen in Limburg en wordt ook wel als sierplant gekweekt.

mei-juni

stinse-/ zoomplant

40

hop

Langs het kleine snipperpaadje in een wilgenstruik slingert de hop met haar van klimhaken voorziene ranken tot in de hoogste takken. Alleen de vrouwelijke planten dragen de hobbellen (sept-okt), waaruit de bitterstof wordt gehaald die het bier een pittige smaak geeft.

mei-juli

stinse-/ zoomplant

41

bosgierstgras

Op twee plekken tussen de zwarte elzen staat één van de hoogste grassoorten die in Nederland voorkomen. De stengels worden wel meer dan één meter hoog. Hierboven verschijnen de grote, losse pluimen in mei-juli. Het gras vormt dichte zoden. Het blad is blauw berijpt. Het gierstgras komt voor in bossen, vooral in Zuid-Limburg.

juli-sept

veldplant

42

koningskaars

Het is een tweejarige plant met in het eerste jaar een rozet, waaruit in het tweede jaar de bloemstengel komt. De bloemen zijn geel met rode helmknoppen en bloeien van juli tot september. Vaak wordt deze plant ook 'toorts' genoemd. De bloemstengel werd vroeger in vet, hars of pek gedoopt en daarna aangestoken als fakkel of toorts. De koningskaars komt voornamelijk voor in de duinen.

juni-sept

veldplant

43

zwarte toorts

Bij de ingang van het Heempad tegen het draaihekje staan een aantal zwarte toortsen. Deze planten staan dicht bij de koningskaars. Zij zijn hiervan zeer gemakkelijk te onderscheiden. De bladeren van de zwarte toorts zijn duidelijk gesteeld en de meeldraden zijn violet wollig behaard. De bloeitijd is juni-september.

 Het eerste stukje schraalgrasland bevindt zich aan het einde van het eerste pad. Maar ook op andere plekken op het Heempad zijn deze graslandjes terug te vinden. Helemaal links in het puntje van het eerste gedeelte van het

Heempad, maar ook aan het einde van het Houtkadepad en zelfs links aan het einde van het tweede deel van het Heempad. Op de kaart achterin zijn deze gebieden duidelijk aangegeven.

Eerste deel Heempad

Schraalgrasland of blauwgrasland

Bijzonder interessante, maar tegenwoordig nauwelijks meer voorkomende terreinen, zijn blauwgraslanden. Dit zijn onbemeste hooilanden die vroeger ver van de boerderij lagen en voor de boer weinig interessant waren. 's Winters zijn ze drassig, 's zomers droger. Het maaien gebeurde vrij laat in de zomer. Door de genoemde omstandigheden zijn ze rijk aan allerlei planten die vaak worden gekenmerkt door een opvallende blauwgroene tot grijsbruine kleur. De blauwgraslanden worden met recht ook wel de schatkamer van de Nederlandse flora genoemd.

Aan de kant van de Burgemeester van Reenensingel wordt vanaf 1982 een beheer gevoerd, gericht op het ontwikkelen van zo'n blauwgrasland. Aan de voorkomende planten is zichtbaar dat de verschraling op gang is gekomen. In 1988 is met hetzelfde beheer begonnen op het grasland rond de waterpartij aan het begin van het Heempad.

Om de ontwikkeling iets te versnellen zijn in de schraalgraslanden enkele karakteristieke soorten uitgezaaid. Het beheer bestaat uit één keer of twee keer maaien, in juli of in juni en september.

PLANTEN IN DIT GEDEELTE

- 44 pinksterbloem
- 45 kievitsbloem
- 46 fluitenkruid
- 47 echte koekoeksbloem
- 48 ratelaar
- 49 gevlekte rietorchis/rietorchis
- 50 zomerklokje
- 51 berenklaau

44

graslandplant

april-mei

pinksterbloem

De pinksterbloem is een typische Hollandse weideplant van vochtige graslanden. Door het beheer en de vochtigheid van de grond heeft de plant zich hier spontaan gevestigd. De in de lila bloemen voorkomende etherische olie gebruikte men vroeger als middel tegen krampen.

45

graslandplant

april-mei

kievitsbloem

De kievitsbloem is bij ons een beschermde plant. Ze groeien meestal op schrale grond en in zeer natte, dikwijls 's winters onder water staande weiden. De witte of paars geblokte kievitsbloem heeft hangende bloemen, maar de forse vruchtdozen staan weer recht omhoog, zodat de wind de platte zaaadjes er uit kan rammelen.

46

graslandplant

mei-juni

fluitenkruid

In de graslandjes die wat rijker aan meststoffen zijn, vormen de witte schermen van het fluitenkruid in mei-juni vaak een bloemenzee. Het is de meest algemene witte schermbloemige en de eerste die bloeit. De aparte geur die deze plant verspreidt is kenmerkend voor het voorjaar.

47

graslandplant

mei-juni

echte koekoeksbloem

Er is een hele reeks van planten die met de koekoek in verband worden gebracht. Vaak valt de bloeitijd samen met de periode dat de roep van de koekoek bijzonder vaak is te horen, hoofdzakelijk mei en juni. Dit is ook het geval met de echte koekoeksbloem. De plant heeft lange slanke bloeistengels met helder roze, maar soms ook witte bloemen die diep ingesneden zijn.

mei

graslandplant

48

ratelaar

De ratelaar is een halfparasiet, dat wil zeggen dat de plant wel bladgroen aanmaakt, maar zijn voeding aftapt van grassen. De grassen blijven in groei achter. Als men aan de rijpe vruchten schudt, hoort men de zaden binnenin rammelen. Hieraan dankt de plant zijn Nederlandse naam.

juni

graslandplant

49

rietorchis

In de volksmond ook wel juni-orchis genoemd. In het graslandje komen we ook een soort tegen met donkerrode vlekken op het blad; de gevlekte rietorchis met donker lila-roze bloemkleur. Orchissen zijn zeer kieskeurig in hun groeiplaats. Dat komt mede omdat de plant in symbiose leeft met een bodemschimmel.

april

graslandplant

50

zomerklokje

Langs de oever van de vijver vinden we het zomerklokje. De naam zomerklokje is een beetje verwarrend; dit bolgewasje bloeit eind april. De witte klokvormige bloemen worden op een lange stengel gedragen.

juli-aug

graslandplant

51

berenklauw

Een tweede schermbloemige die we in het graslandje aantreffen, is de berenklauw. De naam berenklauw dankt de plant aan de vorm van zijn bladeren. De platte bloemschermen worden vooral in juli en augustus door talloze insecten bezocht. Het plantensap bevat een etherische olie, die in het licht (zon)huidontstekingen kan veroorzaken.

 Links van het eerste gedeelte van het Heempad vind je de vijvers met hun natuurlijke oevers en aansluitend het moerasgebied.

Diverse paadjes en bruggetjes lopen door deze wateroase.

Eerste deel Heempad

Vijver- en moeraswaterplanten

Waterplanten komen we op het Heempad op verschillende plekken tegen bij de vijver, grote en kleine kikkerpoel en in de verschillende slootjes.

Deze planten staan graag met hun wortels in het water. Moerasplanten daarentegen groeien graag op de overgang van land naar water. Deze overgangen zien we heel veel op het Heempad. U kunt er veel verschillende planten bewonderen vooral in de maanden mei en juni.

PLANTEN IN DIT GEDEELTE

- 52 dotterbloem
- 53 waterdrieblad
- 54 gele lis
- 55 waterbies
- 56 grote egelskop
- 57 moerasvergeet-mij-nietje
- 58 grote waterweegbree
- 59 pijlkruid
- 60 kattenstaart
- 61 witte waterlelie
- 62 gele plomp
- 63 zwanebloem
- 64 kalmoes
- 65 kleine lisdodde
- 66 grote lisdodde
- 67 riet
- 68 blauw glidkruid
- 69 beekpunge
- 70 moerasvaren

52

moeras- /waterplant

april-mei

dotterbloem

In april en mei verlevendigen de dooiergele bloemen van de dotterbloem onze slootkanten en rietkragen. De geopende bloemen kunnen een doorsnede van vijf cm bereiken en tot 100 meeldraden bevatten met enkele stampers. Let u er eens op! De rijpe zaden blijven op het water drijven, zodat de soort zich langs waterlopen bijzonder snel kan uitbreiden.

53

moeras- /waterplant

mei-juni

waterdrieblad

De groeiplaats aan of in het water en het drietallige blad in aanmerking nemend, komt men tot de volksnaam waterdrieblad.

Het blad heeft veel overeenkomst met dat van een klaver en men spreekt dan ook wel van waterklaver. De bloemknoppen vertonen aan de buitenkant een rode zweem. Na het opengaan van de bloemen in mei-juni rollen de kroonlippen naar buiten in een rozerode en later witte kleur. De plant overwintert door middel van een wortelstok.

mei-juni

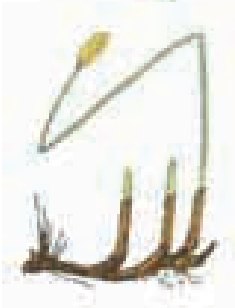

moeras- /waterplant

54

gele lis

De gele lis is een echte verlandingsplant, met mooie gele bloemen in mei en juni. Na de bloei worden grote zaaddozen gevormd die in het begin van de herfst openspringen. De zaden blijven drijven omdat zij zijn omgeven door een kurkhuidje dat langzaam wegtrot. Dan pas kunnen de zaden zinken. De plant overwintert als wortelstok. In volle bloei letten we even op het mooie bruine honingmerk op de onderlip, waarop de insecten afkomen die vervolgens nectar uit de bloem verzamelen en daarbij automatisch voor de bestuiving zorgen.

juni-aug

moeras- /waterplant

55

waterbies

In het moeras langs de Knuppelbrug treffen we in kleine veldjes de waterbies aan. Met zijn kruipende wortelstok wint deze plant steeds meer terrein. De onopvallende bloei vindt plaats in juni-augustus.

mei-juni

moeras- /waterplant

56

grote egelkop

Er komen in het wild een paar egelkopsoorten voor. De grote egelkop is hiervan de algemeenste. De zeer kleine bloempjes staan dicht opeen in bolvormige hoofdjes. De bovenste bloempjes zijn de mannelijke met het stuifmeel en de onderste de vrouwelijke bloempjes waaruit de vruchtjes zich ontwikkelen. De plant dankt zijn naam aan deze vruchthoofdjes. Egelkopsoorten worden door de wind bestoven, dus mooie, voor insecten opvallende bloemen, zijn niet nodig. De zaden zijn vetachtig, blijven drijven en verspreiden zich via het water.

57

moeras- /waterplant

april-sept

moerasvergeet-mij-nietje

Het moerasvergeet-mij-nietje met mooie hemelsblauwe bloemen van april tot september, is een blijvende plant en bezit een kruipende wortelstok. De stengel is kantig en de bloeiwijze aan het onderste gedeelte bladerloos. De vergeet-mij-nietjes zijn niet altijd gemakkelijk uit elkaar te houden. Het beste is eerst de kelk zo mogelijk met een loep te bekijken en vast te stellen of de haren van de kelk zijn aangedrukt of haakvormig afstaan. Deze haren zijn bij het moerasvergeet-mij-nietje aangedrukt.

58

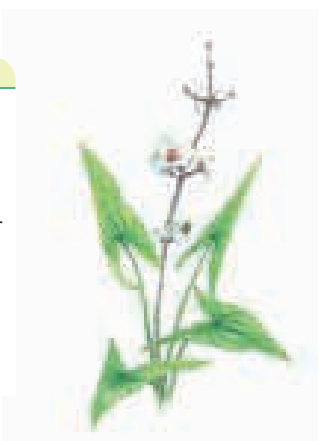
moeras- /waterplant

juni-aug

grote waterweegbree

Tijdens de bloei (juni-augustus) biedt de grote waterweegbree een indrukwekkende aanblik. De takken van de piramidale bloeiwijze staan in kranen boven elkaar en dragen talrijke sierlijke, witte of bleekpaarse bloemen. Deze gaan pas in de namiddag open en sluiten zich weer vroeg in de avond.

59

moeras- /waterplant

juni-juli

pijlkruid

Het pijlkruid komt op dezelfde plaatsen voor als de grote waterweegbree. Al weer zo'n echte 'Hollandse' waterplant die door iedereen gemakkelijk te herkennen is. Net als bij de egelskop zitten de vrouwelijke bloemen onder aan de bloeistengel en de mannelijke boven. Kijkt u eens goed naar het pijlkruid, dan ziet u twee soorten bladeren: één die boven water uitsteekt, de bekende pijlvorm waaraan de plant haar naam heeft te danken en één die onder de waterspiegel groeit. Deze bladeren missen de pijlvorm, maar zijn lintvormig en smal.

juli-sept

moeras- /waterplant

60

kattenstaart

Langs waterkanten en vochtige plaatsen zijn in de zomer de donkere purperrode bloei-aren van de gewone kattenstaart te zien. De wetenschappelijke soortnaam *Salicaria* is afgeleid van het Latijnse woord 'salix' en betekent wilg. Dit heeft betrekking op de wilgenbladachtige vorm van de stengelbladeren.

juni-aug

moeras- /waterplant

61

witte waterlelie

De dikke, tamelijk ronde wortelstok van de waterlelie ligt met wortels op de bodem in de modder verankerd. Hieruit groeien de grote, bijna ronde drijfbladeren omhoog. De negen tot twaalf cm grote bloemen, die reeds als knop in de wortelstok hebben overwinterd, behoren tot de grootste en mooiste ter wereld. Ze openen zich 's morgens twee à drie uur na zonsopgang en sluiten zich aan het einde van de middag. De bestuiving geschiedt door insecten, vooral kevers.

juni-aug

moeras- /waterplant

62

gele plomp

De gele plomp vormt, net als de waterlelie, grote drijfbladeren. Ook als de planten niet bloeien zijn ze gemakkelijk van elkaar te onderscheiden: bij de gele plomp zijn de bladeren ovaal. Een deel van de bladeren blijft ondergedoken. De gele bloemen steken boven water uit en hebben een onaangename geur. De veelhokkige vrucht is kruikvormig; in de volksmond ook wel varkensneusje genoemd.

juni-aug

moeras- /waterplant

63

zwanebloem

De voor waterkanten zo karakteristieke zwanebloem komt in deze omgeving nog algemeen voor en wordt beschermd om haar voortbestaan zeker te stellen. De zwanebloem is een overblijvende plant, die overwintert door middel van haar ondergrondse, kruipende wortelstok. Hieruit komen elk voorjaar nieuwe bladeren en bloeistengels tevoorschijn. De ronde bloeistengel is bladerloos en de bloemen zitten in een eidelingsvormige schermvormige bloeiwijze (juni-augustus).

juni-aug

moeras- /waterplant

64

kalmoes

Kalmoes is geen inheemse soort van nature, hoewel de plant vrij algemeen wordt gevonden langs sloten. Een bekende botanicus heeft de plant in 1574 in de botanische tuin van Wenen aangeplant. Na een paar jaar was de soort in Europa geen onbekende meer. Het merkwaardige is dat kalmoes in onze streken geen vruchten vormt. Dat doet hij wel in het land van herkomst, Oost-Azië. Hij vermenigvuldigt zich hier door middel van wortelstokken. De plant werd vroeger als geneeskruid gekweekt en gebruikt bij maagstoornissen. Kalmoes vindt ook nu nog toepassing in likeuren, tandpoeders en parfumerie.

mei-juni

moeras- /waterplant

65/66

grote lisdodde / kleine lisdodde

De bij ons voorkomende lisdodden, de grote en de kleine lisdodde, zijn overblijvende moerasplanten met een kruipende wortelstok. De blauw-groene bladeren zijn bij de grote lisdodde breed, en smal bij de kleine lisdodde. Bij de grote lisdodde zit de mannelijke aar meestal onmiddellijk boven de vrouwelijke; bij de kleine lisdodde zijn ze meestal iets van elkaar verwijderd.

67

moeras- /waterplant

aug

riet

Het riet is onze grootste inheemse grassoort en heeft duurzame stijve halmen. Ze vormden vooral in het verleden een ideale dakbedekking. Het riet is een belangrijk onderdeel van de verlandingszone van plassen. De in de modder kruipende, zich vertakkende en uitlopers vormende wortelstok vormt tot een waterdiepte van één meter dichte halmkragen. Hiertussen blijft allerlei materiaal hangen, waardoor de verlandingszone weer iets kan oprukken. Rietkragen bieden vele vogels schuil- en nestgelegenheid.

68

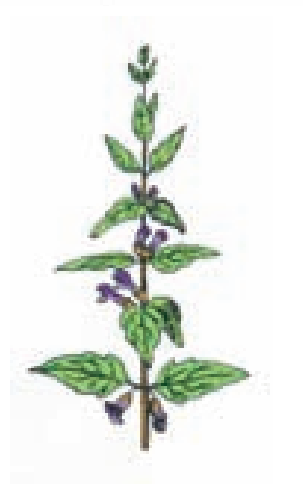
moeras- /waterplant

juni-sept

blauw glidkruid

De glidkruidsoorten zijn van andere lipbloemigen eenvoudig te onderscheiden door het feit dat de kelk van boven naar beneden is afgeplat en de opening door twee gaafrandige, afgeronde lippen wordt gevormd. De stengels zijn dikwijls vertakt. De tegenoverstaande bladeren gaan bovenaan in de schutbladeren over, die telkens slechts één bloem in de oksel hebben. De bloeitijd is juni-september. Het blauw glidkruid is bij ons in zijn natuurlijke omgeving langs slootkanten algemeen, vooral langs de Bloemendaalseweg en de Winterdijk.

69

moeras- /waterplant

juni-aug

beekpunge

De beekpunge is één van de 30 ereprijssoorten die graag op vochtige plaatsen en zelfs in het water groeit. Een kale kruipende plant met opstijgende bloeistengel, kortgesteelde, tegenoverstaande bladeren die enigszins vlezig zijn. Ze zijn elliptisch tot bijna rond. De bloemtrossen groeien uit de bladoksels en bestaan soms uit 30 bloemen.

n.v.t.

moeras- /waterplant

70

moerasvaren

Langs slootkanten komen we vaak de moerasvaren tegen. Een leuk varentje met langwerpige ijle veren, die op enige afstand van elkaar uit een zwarte wortelstok omhoog komen.

Varens zijn sporenplanten. De sporen vinden we aan de achterzijde van de bladeren (veren) in kleine doosjes, die in de loop van de zomer rijp worden.

Achter het moerasgebied bij de trappetjes
liggen de dijkjes.

Eerste deel Heempad

Dijkbegroeiing

Rondom het moerasgebied zijn dijkjes aangelegd, het idee hierachter was een beeld te creëren zoals we langs de rivieren aantreffen. Op deze kunstmatige verhogingen komen we dijkplanten tegen die graag hoog en droog staan en tegen extreme warmte kunnen. Om de planten die hier groeien te behouden wordt hier twee keer per jaar gemaaid en het maaisel afgevoerd.

PLANTEN IN DIT GEDEELTE

- 71 wilde peen
  - 72 kleine pimpernel
  - 73 duizendblad
  - 74 knoopkruid
  - 75 smalle weegbree
  - 76 scherpe boterbloem
  - 77 herfstleeuwentand
-

71

dijkplant

juni-sept

wilde peen

Een middelhoge schermbloemige plant. De bladeren lijken op peterselle. Tijdens de bloei is het scherm plat of naar boven gewelfd; tegen de vruchttijd trekt het zich samen en is dan in het midden vogelnestachtig verdiept. Wilde peen verdraagt goed maaien en beweiding, maar wordt dan minder fors dan op braakland of in ruigten.

72

dijkplant

juni-sept

kleine pimpernel

De kleine pimpernel is een typische voorzomerbloeiër met een forse penwortel. De groenige bloemen staan in bolvormige aren en vallen bijna niet op. De bloemen bezitten geen nectar; de bestuiving vindt plaats door de wind. Van nature is de kleine pimpernel kenmerkend voor min of meer gesloten, kruidenrijke, weinig of niet bemeste graslandvegetaties op zonnige plekken.

73

dijkplant

juni-sept

duizendblad

De straalbloemen zijn meestal wit, maar soms roze van kleur. De schermachtige bloeiwijze lokt talrijke insecten. De naam duizendblad heeft geen betrekking op het aantal bladeren, maar op de talloze slippen waarin deze zijn gedeeld. De plant behoort tot de meest gebruikte volksgeneeskruiden voor duizend-en-een mogelijkheden. Vanouds is duizendblad befaamd om zijn bloedstelpende eigenschappen.

juni-sept

dijkplant

74

knooppkruid

Het knooppkruid is een overblijvende zomer- en/of herfstbloeiër. Op grond van de grote variabiliteit van knooppkruid in allerlei kenmerken worden binnen deze groep vaak tal van ondersoorten onderscheiden. Wij zullen ons er het hoofd maar niet over breken. De paarsrode bloemen worden druk bezocht door hommels en bijen.

juni-sept

dijkplant

75

smalle weegbree

De smalle weegbree is een plant met een groot aanpassingsvermogen, die beweiding, maaien en bestrijding goed verdraagt. De smalle lancetvormige bladeren vormen een wortelrozet. Heel apart is de krans van uitstekende meeldraden. Deze wijst erop dat de wind voor de bestuiving zorgt. De smalle weegbree is vanouds een bekende geneeskrachtige plant. Het uit de plant gewonnen sap is een geliefd hoestdrankje.

mei-sept

dijkplant

76

scherpe boterbloem

Van de talrijke boterbloemsoorten is de scherpe boterbloem één van de imposanste. In verse toestand zijn alle boterbloemen zwak giftig en worden door het vee niet gegeten. De scherpe boterbloem is een overblijvende plant die afmaaien goed verdraagt en steeds weer uitloopt. In vochtige graslanden en bermen kan het een uitgestrekt geel tapijt vormen.

juni-sept

dijkplant

77

herfst- of vertakte leeuwentand

Eén van de laatste bloeiers hier op de dijkes is de herfst- of vertakte leeuwentand. De plant groeit graag in een korte grasbegroëing. Vaak vindt de bloei twee à drie weken na de eerste en tweede maaibeurt plaats. Deze leeuwentand is één van de weinige paardebloemachtigen - naast de gewone paardebloem - die zich in een deel van de cultuurgraslanden heeft kunnen handhaven. Bij zware bemesting verdwijnt hij echter.

 Als je nu langs het infocentrum loopt kan je rechtdoorlopen naar de cirkelvormige kikkerpoel of rechtsaf over de Houtkade met rietveld. Beide elementen gaan weer over in het tweede deel

van het Heempad, lopend tot aan de Burgemeester van Reenensingel.

Tweede deel Heempad

Stinse- en zoomplanten

Langs dit deel vinden we in de randen van het hoofdpad en langs de randen van de snipperpaden verschillende soorten verwilderde bolgewassen en zoomplanten.

Op dit deel, ten opzichte van het eerste deel Heempad, komen hier langs het pad meer open zonnige plekken voor waar we de zonnige zomerplanten tegenkomen.

PLANTEN IN DIT GEDEELTE

---

78 bosanemoon	90 valse salie
79 maarts viooltje	91 beemdooievaarsbek
80 donkere ooievaarsbek	92 akkerklokje
81 bosaardbei	93 ruig klokje
82 gevlekte aronskelk	94 valeriaan
83 adderwortel	95 adelaarsvaren
84 akelei	96 tongvaren
85 stinkende gouwe	97 engelwortel
86 penningkruid	98 speerdistel
87 wilde bosrank	99 wilde kaardenbol
88 éénbloemig parelgras	100 herfsttijloos
89 brunel	

78

stinse- / zoomplant

april-mei

bosanemoon

Onder de struiken groeit de bosanemoon met zijn witte stervormige bloemen. Bij zonnig weer gaan de bloemen pas open en draaien met het zonlicht mee. Vele bijen en vliegen komen op het stuifmeel af.

79

stinse- / zoomplant

mrt

maarts viooltje

De krachtige geur van het maarts viooltje is reeds duizenden jaren het parfum van de liefde. Als bloem van Aphrodite, de godin van de liefde, bracht het de Grieken zo in verrukking dat ze het maarts viooltje het symbool van Athene maakten. Het maarts viooltje is van de vele soorten het eenvoudigst te herkennen: het is de enige met geurende bloemen.

80

stinse- / zoomplant

april-juni

donkere ooievaarsbek

Voor algemeen verhaal: zie beemdooievaarsbek (nr. 91). Deze soort, met zijn donkere bloemen, heeft ronde kroon- en kelkbladeren. De vrucht is behaard en heeft niet zo'n lange snavel.

april-juni

stinse- / zoomplant

81

bosaardbei

Links bij het tweede snipperpad groeit de bosaardbei. De aardbei met zijn sappige rode vruchten gold vroeger als het symbool voor de verlokking en het wereldse genot. De bosaardbei groeit graag in loofbossen, tussen kreupelhout en langs bospaden.

mei-juni

stinse- / zoomplant

82

gevlekte aronskelk

Zie algemeen verhaal Italiaanse aronskelk (nr. 15).

De gevlekte aronskelk heeft duidelijke vlekken op het blad en een donkerrode kolf.

mei-aug

veldplant

83

adderwortel

De naam 'adderwortel' heeft betrekking op de bruine, cilindervormige, slangachtige gebogen wortelstok. De plant heeft een bladrozet van vrij lange, smal-eivormige tot lancetvormige bladeren waaruit een duidelijk gevleugelde bladsteel komt. De roze bloei-aren verschijnen van mei tot augustus. De adderwortel komt voor op schaduwrijke plaatsen en op vochtige graslanden.

84

stinse- / zoomplant

juni-juli

akelei

De wilde akelei bloeit minder uitbundig dan de kleurrijke, soms gevulde bloemen van de tuinplant, maar zeker zo mooi. De blauwe, gespoorde bloemen bloeien in juni en juli. Hier op het Heempad komen enkele witte exemplaren voor. De naam 'akelei' komt van een Indogermaans woord dat spits of scherp betekent en betrekking heeft op de spoor. In het wild komt deze plant voor in bossen en op beschaduwde plaatsen.

85

stinse- / zoomplant

april-okt

stinkende gouwe

De stinkende gouwe groeit graag op muren, langs bosranden en in kreupelhout. De bloei vindt plaats van april tot oktober met heldergele bloemen. Als we er een blaadje afhaken zien we een oranjegeel melksap verschijnen dat vroeger tegen wratten werd gebruikt. De zaden hebben een olie bevattend aanhangsel waar mieren dol op zijn. Door het wegslepen van het zaadje zorgen ze voor de verspreiding ervan. Zo zien we langs het Heempad spontaan jonge planten opkomen.

86

stinse- / zoomplant

mei-aug

penningkruid

Hij dankt zijn naam aan de bijna ronde bladeren. Via uitlopers vermenigvuldigt de plant zich. Van mei tot augustus valt het penningkruid op door de grote gele bloemen, groter dan die van boterbloemen. Ze staan op korte stelen in de bladoksels. In het wild is het penningkruid tussen het gras te vinden.

juni-juli

stinse-/ zoomplant

87

wilde bosrank

De wilde bosrank, in de volksmond beter bekend als clematis, is een echte klimplant. Langs het eerste snipperpad is de plant als bodembedekker toegepast. Inmiddels zitten hoog in de boom de lange ranken. De bloei in juni-juli bestaat uit kleine roomgele bloemen die later overgaan in zilveren vruchtpluizen.

mei-juli

stinse-/ zoomplant

88

éénbloemig parelgras

Het is een bewoner van loofbossen op vochthoudende vruchtbare grond. Elk bloemaartje heeft slechts één vruchtbaar bloempje. Grassen en schijngrassen kunnen zich geweldig vermenigvuldigen en sterk woekeren.

Ze zijn vaak moeilijk in de hand te houden. Daarom treft u op het Heempad maar een tweetal grassen aan van de vele die in ons land voorkomen.

mei-okt

stinse-/ zoomplant

89

brunel

Dit tien tot twintig cm hoge plantje heeft een vierkante stengel en een bloeiwijze die onmiddellijk aansluit op de bladeren. Het bloeit van mei tot oktober met paarse lipbloempjes. De bestuiving vindt plaats door hommels. De nootvormige zaden worden verspreid door verschillende dieren die deze zaden eten. De naam 'bijenkorfje' heeft betrekking op de uitgebloeide bloemhoofdjes.

De brunel komt overal voor op grazige gronden. Als geneeskrachtige plant werd de brunel hoog aangeprezen. Het perssap en het distillaat (het 'braunellenwasser') werd als gorgeldrank gebruikt bij keel- en mondstekingen.

juni-aug

stinse-/ zoomplant

90

valse salie

Langs het tweede snipperpad kunnen we in bloei de valse salie dadelijk herkennen aan de fletsgele bloementrossen, waarvan de afzonderlijke bloemen naar één zijde zijn gekeerd. De bloem lijkt alleen uit een onderlip te bestaan omdat de naar voren gerichte bovenlip kort en gespleten is.

91

stinse-/ zoomplant

juni-sept

beemdooievaarsbek

De naam 'oievaarsbek' is ontleend aan de snavelvorm van de vrucht. De snavel is ineengerold en in deze positie gespannen. In een bepaald stadium van rijpheid verdwijnt de spanning en de zaden worden (soms wel tot 2,5 meter ver) weggeslingerd. Bij de beemdooievaarsbek bewegen de bloemstelen vanaf het knopstadium tot na de bestuiving door ongelijke groei: de knoppen staan eerst rechtop, later knikken ze. Bij het bloeien staan ze weer rechtop; na de bestuiving zijn ze weer geknikt. De beemdooievaarsbek bloeit van juni tot september met lilablauwe bloemen.

92/93

stinse-/ zoomplant

juni-aug

akkerklokje / ruig klokje

Het ruig, breedbladig en akkerklokje zijn in onze streken zeldzame planten. Alle klokjes in Nederland zijn dan ook beschermd. Ze groeien graag in loofbossen, struikgewas en langs heggen.

94

stinse-/ zoomplant

juli-aug

valeriaan

Deze oude artsenijplant wordt ook nu nog in diverse vormen als kalmerend middel toegepast. Hierbij maakt men van de wortel gebruik. Deze lichtroze hoogzomerbloeiër voelt zich het beste thuis aan slootkanten en op vochtige plaatsen.

95

stinse-/ zoomplant

n.v.t.

adelaarsvaren

Deze varen is de grootste Europese varen. De ondergrondse, zwart gekleurde wortelstok verovert moeiteloos elk plekje grond in zijn omgeving. De groei is zo sterk dat de plant zelfs in en langs het snipperpad groeit. Vroeger gebruikte men het gedroogde blad om er bedden mee te vullen.

Stinse- en zoomplanten / tweede deel Heempad

96

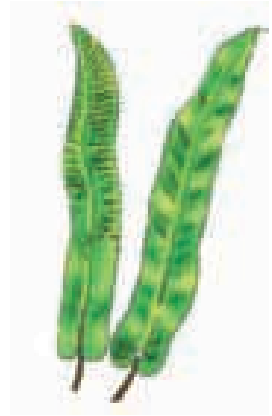
stinse-/ zoomplant

n.v.t.

tongvaren

Deze varen is gemakkelijk te herkennen aan de brede, gave bladeren. Als de nieuwe bladeren verschijnen worden de oude geleidelijk afgestoten. Aan de onderkant van het jonge blad zien we de sporen verschijnen in bleekgroene lijntjes, die uitgroeien tot dikke, bruine dwarsstrepen. Hier langs het Heempad zien we de tongvaren in een leuk hoekje, samen met de gulden sleutelbloem en de stinkende gouwe. In het wild kunnen we de tongvaren vinden op oude muren, in bossen en op houtwallen.

97

stinse-/ zoomplant

mei-aug

engelwortel

Engelwortel is een tweejarige plant die we vaak op vochtige gronden en bij slootkanten aantreffen, in tegenstelling tot de berenklauw, waarmee deze plant nogal eens wordt verwisseld.

De schermvormige bloemen, wit tot lichtroze, staan op stengels die rond, gestreept, glad, hol en in een jong stadium 'berijpt' zijn.

Interessant is te volgen hoe de bloeiwijze als een dikke prop uit de opgeblazen bladschede tevoorschijn komt. Het is een echte zomerplant die voor veel insecten een royale voedselbron betekent.

98

veldplant

juni-aug

speerdistel

Bij het horen van de naam distel denken we veelal aan een lastig onkruid. De speerdistel is een tweejarige plant. Het eerste jaar vormt hij een wortelstandig bladrozet; in het tweede jaar een vaak menshoge, rijkvertakte bloeistengel, die vele insecten en vlinders aantrekt. In de herfst doen puffers of distelvinken zich tegoed aan de rijpe zaden.

juli-sept

veldplant

99

wilde kaardenbol

De wilde kaardenbol is een tweejarige plant die zich spontaan uitzaait. De uitgebloeide bloemhoofdjes van de kaardenbol met de haakvormige, teruggelobde stroschubben werden vroeger in de textielindustrie gebruikt om wollen stoffen te ruwen (kaarden). Ze worden veel in bloemstukjes en droogboeketten verwerkt. De hoofdjes bloeien van juli tot september met lila bloempjes, waar veel dagvlinders op afkomen. De bloei begint in het midden van het hoofdje en spreidt zich daarna naar boven en naar beneden toe uit. De middelste bladeren vormen om de stengel een waterbekken waarin regenwater blijft staan. Op de stengel en bladeren en onder de bloemhoofdjes bevinden zich stekels. De plant is bij ons beschermd.

sept-okt

stinse- / zoomplant

100

herfsttijloos

Eén van de laatste bloeiers langs het Heempad is de herfsttijloos. De bleeklila bloemen verschijnen in september-oktober, zonder blad. De bladeren komen pas in het voorjaar, met 's zomers in het midden een doosvrucht. Hieraan heeft dit knolgewasje de naam 'tijdeloos' te danken. De hele plant bevat het zeer giftige colchine. Tegenwoordig wordt de herfsttijloos ook bij de tuincentra aangeboden onder de naam 'naakt- of droogbloeiër'. In het wild kan men deze beschermde plant aantreffen op vochtige weiden en in loofbossen.

Bomen en struiken

op het Heempad

Over het gehele Heempadgebied komen we verschillende bomen en struiken tegen. Dit zijn houtachtige gewassen die jaarlijks groter en zwaarder worden, dit in tegenstelling tot de kruidachtige planten die ieder jaar weer op nieuw moeten beginnen. Het verschil tussen een boom en een struik is dat bomen een stam hebben met een kroon van takken. Bij struiken verschijnen de takken vlak boven de grond.

Het hele jaar kunnen we van de bomen en struiken genieten. In het voorjaar van de bloei, in de zomer van het blad, tijdens de herfst van de vruchten en fraaie herfstkleuren en in de winterperiode om naar de karakteristieke knoppen en houtkleur te kijken.

BOMEN EN STRUIKEN IN DIT GEDEELTE

101 es	109 liguster
102 gelderse roos	110 moeraseik
103 hazelaar	111 vlier
104 hondsroos	112 vuilboom
105 egelantier	113 wilg/knotwilg
106 iep	114 zwarte els
107 wilde kamperfoelie	115 zuurbes
108 kardinaalsmuts	

101

boom

mei

es

De boom, welke voorkomt in voedselrijke vochtige bossen, in de duinen en langs de grote rivieren, is 's winters duidelijk te herkennen aan de grijze twijgen met zwarte knoppen. Voordat de samengestelde bladeren verschijnen bloeit de es met dichte, donkere pluimen. In de herfst en in de winter hangen er trossen gevleugelde vruchten bij elkaar, die door de wind worden verspreid. Het essenhout is zeer taai en sterk en geschikt voor gereedschap en gymnastiektoestellen.

102

struik

mei-juni

gelderse roos

De gelderse roos is te vinden in bossen, op wallen en vooral veel in de duinen. 's Winters is de struik te herkennen aan de licht- tot geelgrijze twijgen met donkere tegenoverstaande knoppen en de rode, glimmende steenvruchten die er dan vaak nog aanhangen. In mei en juni bloeit de struik met grote witte schermvormige tuilen. De randbloemen hiervan moeten de insecten lokken. De echte bloemen liggen in het midden en zijn klein en onopvallend.

103

struik

febr

hazelaar

Al vroeg in het voorjaar zien we op verschillende plaatsen langs het Heempad de vele mannelijke katjes aan de struiken hangen. De vrouwelijke katjes zijn ook aanwezig, maar vallen veel minder op: ze zijn klein en rood. Aan één struik bloeien de mannelijke en vrouwelijke katjes niet tegelijk om zelfbestuiving tegen te gaan. De bestuiving vindt plaats door de wind. Na de bevruchting wordt tot vruchtvorming overgegaan en dit levert dan de hazelnoten op. De vruchten worden verspreid door eekhoorns en verschillende vogels die ze als wintervoorraad opbergen en vaak niet meer terugvinden.

juni-juli

struik

104

hondsroos

Deze roos komt van de wilde rozen het meest algemeen voor in Nederland, vooral in heggen en langs wegen.

's Winters is deze roos te herkennen aan de jonge groene twijgen en de sterke, haakvormig gebogen stekels. De hondsroos bloeit met roze bloemen in de zomer. In de herfst zijn de rode, ongeveer twee cm grote, ovale bottels te zien.

juni-juli

struik

105

egelantier

Bijna gelijk aan de hondsroos. De egelantier zijn takken zijn bezet met haakvormig, gekromde en rechte stekels en bieden verschillende vogels nestgelegenheid. Deze tamelijk lage, gedrongen wilde roos bloeit in de eerste helft van de zomer. De takken zijn bezet met haakvormige, gekromde stekels en bieden verschillende vogels nestgelegenheid.

De glanzend groene blaadjes zijn aan de onderzijde met kliertjes bezet, die bij wrijven een zoetzure appelgeur verspreiden en kenmerkend zijn voor de egelantier.

april

boom

106

iep

De meeste iepen (of olmen) die in Nederland groeien zijn kruisingen. Het stuifmeel wordt verspreid door de wind en komt dan gemakkelijk op de stempels van andere soorten of ondersoorten terecht. Iepen die zowel in steden als op het platteland karakteristieke bomen zijn, hebben te lijden van de beruchte iepziekte, die sterfte tot gevolg heeft. De iepziekte heeft ook op het eerste deel van het Heempad toegeslagen. De meeste iepen langs dit deel zijn geroid.

In het voorjaar, voordat het blad verschijnt, zijn aan de veervormig vertakte takken de roodachtige bloemtrosjes te zien. Het blad van de iep is te herkennen aan de scheve bladvoet.

107

struik/klimplant

juni-aug

wilde kamperfoelie

Langs het tweede gedeelte van het Heempad groeit langs een tweetal bomen de wilde kamperfoelie. Deze zomerbloeier heeft houtachtige rechtswindende of kruipende stengels die meters lang kunnen worden. De roomgele bloemen verspreiden 's avonds een heerlijke, zoete, sterke geur die nachtvlinders lokt, welke op hun beurt voor de bestuiving zorgen.

108

struik

mei

kardinaalsmuts

Deze struik komt in het wild voor in bossen en heggen, vooral in kalkrijke duinen. De bloemen zijn onopvallend: het zijn viertallige, kortgesteelde bloemen met groen-lichtgroene kroonblaadjes die te zien zijn in mei. De vruchten zijn opvallender: zij zijn rozerood en lijken op een muts; de zaden, omhuld door een oranje zaadmantel, hangen daar onderuit en worden door allerlei vogels gegeten. In de herfst valt de kardinaalsmuts ook op door de mooie herfstkleuren. Deze struik is aangeplant op het tweede gedeelte van het Heempad.

juni-juli

struik

109

liguster

Dit is niet de soort die als heg wordt gebruikt. De wilde soort komt van nature voor in de duinen, langs de rivieren en in Zuid-Limburg. Hier is een variëteit van de wilde soort aangeplant die gedeeltelijk wintergroen blijft. In juni en juli bloeit de liguster met kleine, witte, sterk geurende bloemen in pluimen. De bloemen hebben veel honing en worden bezocht door vliegen, bijen en hommels. In de herfst heeft de liguster zwarte bessen.

mei-juni

boom

110

moeraseik

De moeraseik is een piramidale boom met kale roodbruine twijgen en kale knoppen. De bladeren zijn zeven tot dertien cm, variabel diep ingesneden. De bladsteel is twee tot vijf cm. Herfstverkleuring rood, vooral na een droge periode. In de kronen van oudere bomen ziet men vaak veel dode kortloten die moeilijk worden afgestoten, vandaar zijn Amerikaanse naam Pin-Oak (naaldeik). De eikels zijn klein: 1 tot 1,5 cm. Een fraai exemplaar vinden we op het eerste deel van het Heempad tegenover het infocentrum waar de takken boven het pannendak van het infocentrum hangen.

mei-juli

struik

111

vlier

Deze struik kan men overal in het wild vinden en wordt ook veel aangeplant, zoals hier in de heesterranden. De vlier is gemakkelijk te herkennen aan het samengestelde blad, aan de witte, sterk ruikende bloemschermen in juni-augustus en aan de trossen paarszwarte bessen in de herfst. Vogels eten de vruchten graag, zodat ze gauw verdwenen zijn. Van de bessen kan men ook jam en dergelijke maken. Een aftreksel van de bloesem wordt wel als thee gedronken. Als de vlier niet steeds wordt gesnoeid, kan hij zich ontwikkelen tot een boomachtige struik met dikke stammen.

vuilboom of sporkehout

Op het tweede gedeelte staan enkele struikjes van de vuilboom geplant. Deze inheemse struik komt veel voor in bossen, hagen en langs vennen. De struik heeft verspreid staande, elliptische, gaafrandige bladeren. Hij bloeit onopvallend in mei en juni, met groenachtige bloempjes. De vruchten daarentegen vallen wel op: ze zijn eerst rood, later zwart. De soortnaam 'frangula' slaat op de breekbaarheid van het hout. De naam 'vuilboom' wijst op de geur van rotting van de schors; de schors heeft een laxerende werking.

knotwilg

Langs de waterkant zijn bij het Heempad verschillende knotwilgen te zien. Het hout dat van de knotwilgen afkwam werd vroeger voor allerlei doeleinden gebruikt. Ze zijn niet alleen typische landschapselementen, maar bieden ook broedplaatsen voor allerlei vogels en groeiplaatsen voor verschillende wilde planten. De katjes van deze wilgen zijn pas te zien als ook het blad uit de knoppen komt.

febr-mrt

boom

114

zwarte els

Deze langs het Heempad veel voorkomende struik is hier en daar ook als boom uitgegroeid. In februari en maart zien we de struiken volhangen met de mannelijke gele katjes. Minder opvallend zijn de vrouwelijke katjes, waaruit in de herfst de zwarte propfen zijn ontwikkeld; de vruchtjes hieruit worden via het water verspreid.

De zwarte els is dan ook veel langs waterkanten te vinden.

Ook worden ze vaak aangeplant, bijvoorbeeld als windscherm.

Omdat de zwarte els stikstof in de grond brengt door de stikstofknolletjes aan de wortels, staan er veel brandnetels en hondsdrif onder, zoals ook hier het geval is.

mei

struik

115

zuurbes

In het stukje voor de brug naar de ronde kikkerpoel staan nog twee interessante struiken. Eén daarvan is de zuurbes. Deze gedoornde, bladverliezende struik heeft blaadjes die aan de bovenkant donker- en aan de onderkant grijsgroen zijn. In mei bloeit de zuurbes met gele, hangende trosjes die een heerlijke geur verspreiden. De helmraden zijn prikkelbaar: als ze worden aangeraakt, buigen ze plotseling om. Zo komt het stuifmeel op het achterlijf van een insect, dat het weer naar een volgende bloem kan brengen. In de herfst heeft de struik mooie rode zure bessen. De struik krijgt dan ook een mooie rode herfstkleur, die aan die hoek van het Heempad een aparte tint geeft.

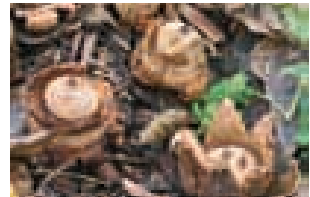
Paddestoelen

Wat wij paddestoelen noemen, zijn eigenlijk niet meer dan de vruchtlichamen van bepaalde schimmels voor de verspreiding van de sporen (zaden). De meest onzichtbare delen van deze schimmels zitten als fijne vertakte draden (zwamvlok) in levend of dood materiaal.

Paddestoelen zijn de afbrekers en opruimers in de natuur. In de nazomer en herfst na een paar regendagen, verschijnen paddestoelen massaal soms met fraaie kleuren op de hoed op een korte of lange steel, andere klein en sierlijk. Op het Heempad komt u de meeste paddestoelen tegen op dood hout, langs en op de snipperpaden.

WAARGENOMEN PADDESTOELLEN

- geschubde inktzwam
- kale inktzwam
- nestzwammetje
- kopergroen zwam
- reuzebovist
- geweizwammetje
- elfenbankje
- zwavelkopje
- judasoor
- paarse korstzwam
- gele korstzwam
- oesterzwam
- oranje dropzwam
- meniezwammetje
- fluweelpootje
- peervormige stuifzwam
- donsvoetje
- gewone vlekplaat
- honingzwam
- hazepootje
- doolhofzwam
- plooirok inktzwam
- grote stinkzwam
- oranje wimperzwam
- zwavelzwam
- gekraagde aardster

Vogels

Door de afwisseling en variatie van groenelementen op het Heempad zoals: dicht struikgewas, water, rijk begroeide oeverlanden, rietbegroëing en open plekken van schrale graslanden zijn hier het gehele jaar vogels waar te nemen. Het voedselaanbod bepaalt mede de vogelsoorten die hier voorkomen. In de vogelwereld maken we onderscheid in standvogels: deze zijn het gehele jaar aanwezig (merel, koolmees); Zomervogels: broeden hier en overwinteren in zuidelijke streken (fitis, zwartkop); Wintervogels: deze soorten komen uit het hoge noorden om hier de winter door te brengen (kramsvogel, sijs). Om vogels waar te nemen en te observeren is een aantal zaken belangrijk: loop rustig en sta af en toe stil om rond te kijken en let op de geluiden die u hoort.

WAARGENOMEN VOGELS

- fitis
- grauwe vliegenvanger
- grote bonte specht
- groene specht
- keep (winter)
- koperwiek (winter)
- kramsvogel (winter)
- meerkoet
- merel
- heggenmus
- boomkruiper
- boomvalk
- nachtegaal
- sperwer (winter)
- koolmees
- kleine karekiet
- pimpelmees
- staartmees
- ringmus
- huismus
- putter
- rietzanger
- roodborst
- spotvogel
- spreeuw
- sijs (winter)
- tjiftjaf
- tuinfluiter
- vink
- waterhoen
- waterral
- wilde eend
- winterkoning
- ijsvogel
- zanglijster
- zwartkop

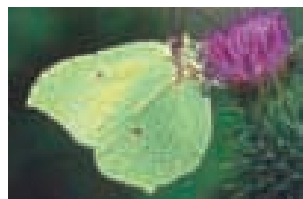

Dagvlinders

Door hun kleuren en leefwijze spreken vlinders ons erg aan. Vlinders behoren samen met de vogels tot de populaire dieren in onze tuinen en parken. Talrijke vlinders worden met uitsterven bedreigd. Een aantal zaken is voor vlinders van belang: warmte, nectarplanten voor hun voedsel en waardplanten waar de eitjes op worden gelegd. Om de soorten te behouden zijn de waardplanten van levensbelang. Voor een aantal vlindersoorten op het Heempad zoals dagpauwoog, atalanta, kleine vos en landkaartje is de grote brandnetel voor hun voortbestaan belangrijk. Op deze plant worden de eitjes afgezet en eten de rupsen zich vol. De warme zomermaanden tot aan de herfst zijn de periodes om op het Heempad vlinders te aanschouwen op de verschillende bloeiende planten in het gebied.

WAARGENOMEN DAGVLINDERS

- kleine vos
- dagpauwoog
- distelvlinder
- atalanta
- landkaartje
- klein geaderd witje
- groot koolwitje
- klein koolwitje
- citroenvlinder
- oranje tipje
- argusvlinder
- gehakkelde aurelia
- icarusblauwtje
- boomblauwtje
- vuurvlinder
- hooibeestje

Libellen

De belangstelling voor libellen binnen het stedelijke gebied is de afgelopen jaren toe genomen. De aanwezigheid van libellen vormt een belangrijke indicator voor de kwaliteit van het watermilieu met een rijke oeverbegroeiing. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat een libel gedurende zijn leven twee stadia doorloopt: van larve en volwassen libel. Voor het belang voor de larve zijn een goede waterkwaliteit, met voldoende diertjes die als voedsel dienen, en een oeverbegroeiing om zich in te verschuilen nodig. De volwassen libel heeft waterplanten, ruige oevers nodig om te kunnen foerageren op kleine insecten. De oevers zijn tevens de plaats voor de paring en eiafzetting.

Op warme zomerdagen kunt u rondom de grote kikkerpoel en op de vlonders van het moerasgebied verschillende rustende libellen waarnemen.

WAARGENOMEN LIBELLEN

- lantaarntje
- gewone pantserjuffer
- variabele waterjuffer
- kleine roodoogjuffer
- vuurjuffer
- platbuik
- gewone oeverlibel
- viervlek
- paardenbijter
- blauwe glazenmaker
- bruine glazenmaker
- bruinrode heidelibel

register van planten- en bomennamen

(het nummer verwijst naar het nummer bij het plaatje)

- Adderwortel (83)
Adelaarsvaren (95)
Akelei (84)
Akkerklokje (92)
Aronskelk, gevlekte (82)
Aronskelk, Italiaanse (15)
Beekpunge (69)
Beemdooievaarsbek (91)
Berenklauw (51)
Bolderik (6)
Bosaardbei (81)
Bosaardbei, grote (32)
Bosandoorn (33)
Bosanemoon (78)
Bosgierstgras (41)
Bosrank (87)
Boterbloem, scherpe (76)
Brunel (89)
Dagkoekoeksbloem (26)
Daslook (7)
Donkere ooievaarsbek (80)
Dotterbloem (52)
Dovenetel, gele (27)
Duizendblad (73)
Echte koekoeksbloem (47)
Egelantier (105)
Egelskop, grote (56)
Eikvaren (36)
Els, zwarte (114)
Engelwortel (97)
Es (102)
Fluitenkruid (46)
Ganzebloem, gele (7)
Geel nagelkruid (31)
Gelderse roos (103)
Gele dovenetel (27)
Gele ganzebloem (7)
Gele plomp (62)
Gevlekte aronskelk (82)
Gevlekte rietorchis (49)
Gewone vogelmelk (19)
Glidkruid (68)
Gouwe, stinkende (85)
Groot hoefblad (13)
Grote bosaardbei (32)
Grote egelskop (56)
Grote lisdodde (65)
Grote waterweegbree (58)
Guldenroede (34)
Gulden sleutelbloem (21)
Hangende zegge (39)
Hazelaar (103)
Herfstleuwentand (77)
Herfsttijloos (100)
Hoefblad, groot (13)
Hondsdrif (23)
Hondsroos (104)
Hop (40)
Hyacint, wilde (16)
Iep (106)
Italiaanse aronskelk (15)
Kaardenbol, wilde (99)
Kalmoes (64)
Kamille (3)
Kamperfoelie (107)
Kardinaalsmuts (108)
Kattenstaart (60)
Kievitsbloem (45)
Klaproos (1)
Kleine lisdodde (66)
Kleine pimpernel (72)
Klokje, ruig (93)
Knikkend nagelkruid (30)
Knikkende vogelmelk (18)
Knoopkruid (74)
Knotwilg, (113)
Koekoeksbloem, echte (47)
Koningskaars (42)
Korenbloem (2)
Lenteklokje (9)
Lievevrouwebedstro (14)
Liguster (110)
Lisdodde, grote (65)
Lisdodde, kleine (66)
Lis, gele (54)
Longkruid (12)

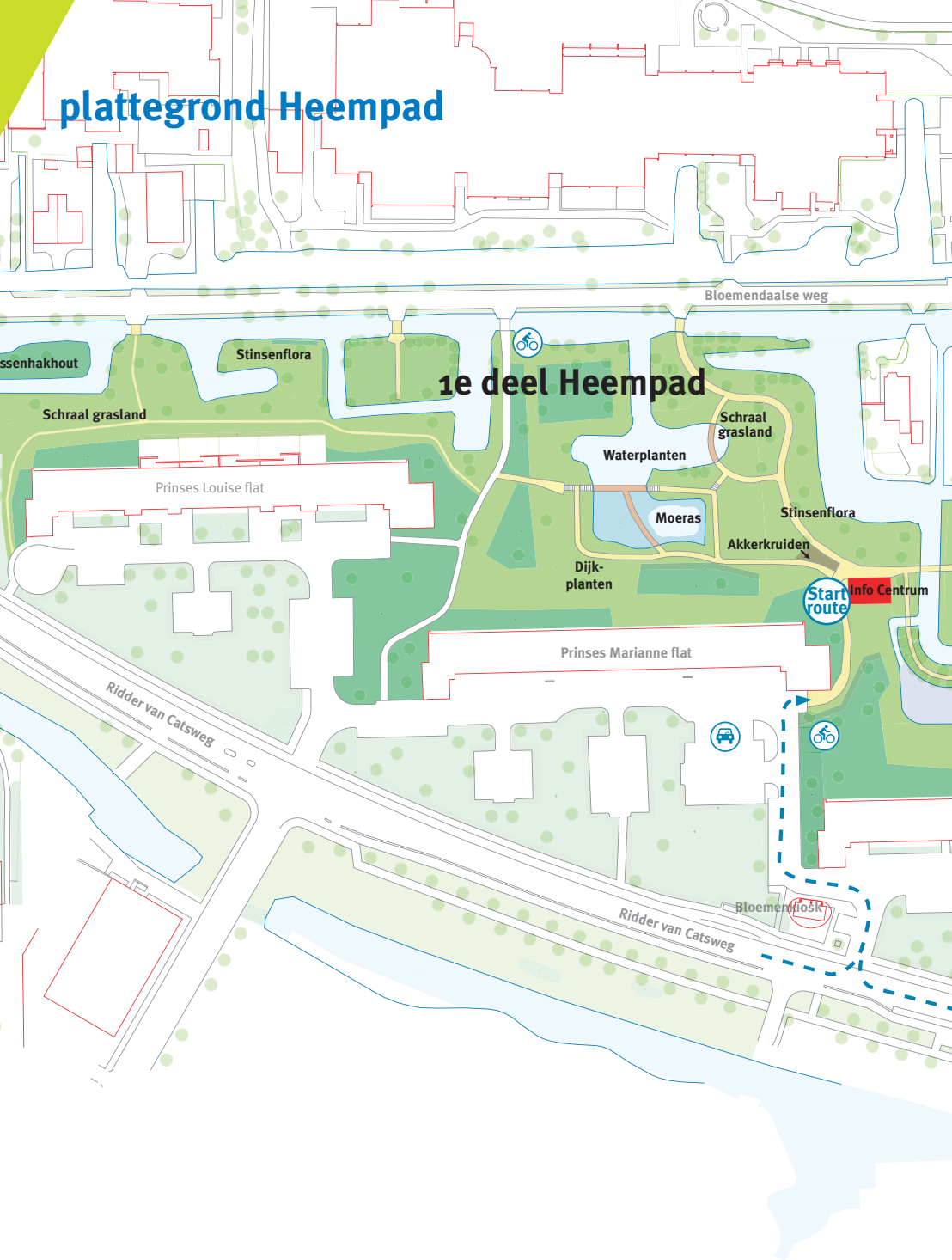

- Maagdenpalm (28)
 Maarts viooltje (79)
 Mannetjesvaren (38)
 Moeraseik (110)
 Moerasvaren (70)
 Moerasvergeet-mij-nietje (57)
 Moeraswolfsmelk (35)
 Nagelkruid, geel (31)
 Nagelkruid, knikkend (30)
 Ooievaarsbek, donkere (80)
 Parelgras (88)
 Peen, wilde (71)
 Pekbloem (4)
 Penningkruid (86)
 Pimpernel, kleine (72)
 Pijlkruid (59)
 Pinksterbloem (44)
 Plomp, gele (62)
 Ratelaar (48)
 Ridderspoor, wilde (5)
 Riet (67)
 Rietorchis, gevlekte (49)
 Roos, gelderse (102)
 Ruig klokje (93)
 Salie, valse (90)
 Salomonszegel (25)
 Scherpe boterbloem (76)
 Slanke sleutelbloem (22)
 Sleutelbloem, gulden (21)
 Sleutelbloem, stengelloze (20)
 Sleutelbloem, slanke (22)
 Smalle weegbree (75)
 Sneeuwkllokje (10)
 Speenkruid (8)
 Speerdistel (98)
 Stengelloze sleutelbloem (20)
 Stinkende gouwe (85)
 Tongvaren (96)
 Toorts, zwarte (43)
 Valeriaan (94)
 Valse salie (90)
 Viooltje, maarts (79)
 Vlier (111)
 Vogelmelk, gewone (19)
 Vogelmelk, knikkende (18)
 Voorjaarshelmbloem (11)
 Vrouwenmantel (29)
 Vuilboom (112)
 Waterbies (55)
 Waterdrieblad (53)
 Waterlelie, witte (61)
 Waterweegbree, grote (58)
 Weegbree, smalle (75)
 Wijfjesvaren (37)
 Wilde hyacint (16)
 Wilde Peen (71)
 Wilg, Knot (113)
 Witte waterlelie (61)
 Zegge, hangende (39)
 Zenegroen (24)
 Zomerklokje (50)
 Zuurbes (115)
 Zwanebloem (63)
 Zwarte els (114)
 Zwarte toorts (43)

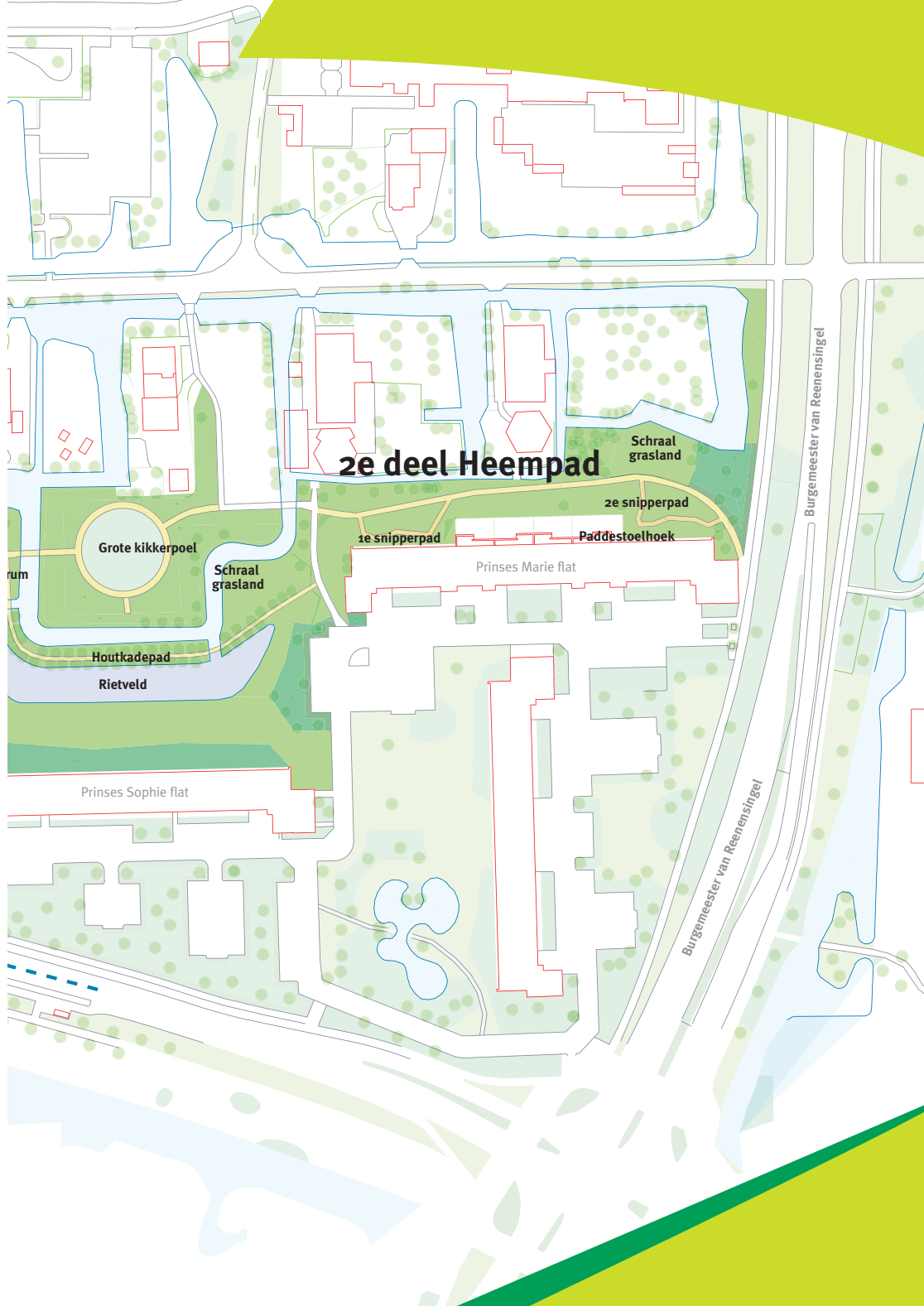
GEBRUIKTE ICONEN

- Beschrijving wandelroute
 Bereikbaar met de auto
 Bereikbaar met de fiets
 Planten/bloemen
 Bomen
 Struiken

plattegrond Heempad

2e deel Heempad

Schraal grasland

2e snipperpad

Paddestoelhoek

Prinses Marie flat

1e snipperpad

Grote kikkerpoel

Schraal grasland

Houtkadepad

Rietveld

Prinses Sophie flat

Burgemeester van Reenensingel

Burgemeester van Reenensingel

Dit boekje is een onderdeel van een reeks van uitgaven over de vele mooie groenplekjes en hun flora en fauna in Gouda. Deze boekjes zijn o.a. te verkrijgen bij het **Infocentrum Heempad (Inlooppiddag elke eerste woensdag van de maand van 14.00 tot 16.00 uur. Het Heempad bevindt zich tussen de Bloemendaalseweg en de Ridder van Catsweg)**, bij Cyclus of de gemeente Gouda (Stadswinkel, Klein Amerika 20, Antwerpseweg 5 en Stadskantoor, Agnietenstraat 24).

Cyclus

Cyclus is gespecialiseerd op het gebied van het beheer van de openbare ruimte en afvalbeheer. Cyclus werkt in opdracht van overheden en bedrijven aan een schone, hele en veilige leefomgeving.

Bezoekadres:
Goudkade 23, Gouda

Telefoonnummer:
0182-547500

Voor meer informatie:
www.cyclusnv.nl

Dit is een uitgave van:

Enkele andere uitgaven zijn:

- Wandeling op het Goudse Heempad (1)
- Wandeling langs groene plekjes in de Goudse binnenstad (2)
- Natuurvriendelijk tuinieren (3)
- Excursies in de Goudse groengebieden (4)
- Natuurwandeling door het Steinse Groen (5)
- De huiszwaluw, gierzwaluw en vleermuis in Gouda (6)
- Groenwandeling door Bloemendaal (7)
- Goudse muurplanten (8)
- Groene wal (9)
- Ringslang (10)
- Inlooppiddag Infocentrum Heempad (11)
- Acht wandelingen door ecologische groengebieden in Gouda (12)